

1. УВОД

Бити учитељ у данашњој школи подразумева живети и радовати се заједничким успесима са ученицима млађег школског узраста и уживати у веселом школском расположењу. Значи и уживати у захтевном послу који подразумева велику креативност и иновативност. Да би учитељ у томе успео, потребно је да буде свестран и савршен. Потребно је да поседује професионална и сручна знања. Да би био успешан у настави са ученицима млађег школског узраста, потребно је и да поседује педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и социјално-комуникацијске компетенције.

Настава у млађим разредима основне школе реализује се према утврђеном разредно-предметно-часовном систему наставе и под непосредним руководством учитеља. Реализује с и према утврђеним принципима и методама рада. Наставни садржаји који се изучавају, прописани су Наставним планом и програмом. Васпитање, поучавање и учење као основни задаци сваког учитеља, углавном се одвија у неподељеном одељењу. У неким сеоским срединама, услед малог броја деце, одвија се и у комбинованом одељењу. Оно се састоји од два, три или четири разреда.

Како васпитавати, поучавати и учити ученике у комбинованом одељењу? Како их научити да уче, а при том не ометати њихову креативност и оригиналност? Како то постићи у специфичним условима какви постоје у комбинованом одељењу? Да би се добили одговори на поменута и бројна друга питања, потребно је добро познавање карактеристика припремања, планирања, организације и реализације наставе у комбинованом одељењу. Потребно је и добро познавање методике рада у комбинованом одељењу.

Пробелем овог семинарског рада је поучавање и учење у комбинованом одељењу. Осим увода којим је указано на генерални поступак израде теме, семинарски рад се састоји и из четири одвојена, али међусобно повезана мања дела. У првом делу приказана је организација наставе у комбинованом

одељењу. Специфичности рада учитеља у комбинованом одељењу приказане су у другом делу. У трећем делу приказане су основе планирања наставе у комбинованом одељењу. Поучавање и учење у комбинованом одељењу приказано је у четвртом делу. На крају рада дат је закључак и списак литературе која је коришћена и цитирана у овом семинарском раду.

2. ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ

Организација наставе у комбинованом одељењу је захтеван и одговоран задатак учитеља. Условљена је бројним специфичностима наставе у комбинованом одељењу и има своје предности и недостатке. Најчешћи проблеми организације наставе у комбинованом одељењу повезани су са његовим формирањем. Комбиновано одељење могу чинити ученици два или више разреда с којима један учитељ реализује наставне активности. У малим сеоским срединама које од 1. до 4. разреда имају мали број деце, један учитељ ради са сва четири разреда (Шпијуновић, 1998а). Дешава се да недостају ученици појединих разреда, па тако учитељ ради са два, или три разреда. У појединим сеоским срединама, где с једне стране број ученика није довољан за формирање четири одељења у четири разреда, а с друге, да број ученика није ни толико мали да би ученици свих разреда били у једном одељењу, формирају се два комбинована одељења у којима наставу похађају ученици из по два различита разреда.

У погледу организацију наставе у комбинованом одељењу од по два разреда, углавном постоје два приступа организације. По једном се због сличности наставног програма комбинују 1. и 2., односно 3. и 4. разред (Исто). На тај начин се постиже да ученици старијег разреда понављају наставне садржаје из претходног разреда, а млађи унапред стичу нова сазнања из старијих разреда. Без обзира на указану предност, овај приступ наилази и на оспоравања. У првом реду, због млађе структуре ученика, отежано је извођење квалитетног самосталног рада. Поред тога, стално долази до измене ученика комбинованог одељења, а након 2. разреда, долази и до промене учитеља, што је у супротности са чињеницом да се најбољи резултати постижу када један учитељ води исто одељење кроз сва четири разреда.

Према другом схватању, најбоље је спојити одељења 1. и 3., односно 2. и 4. разреда. На тај начин постоји већа сигурност у подељени рад по разредима,

због већих разлика у наставном плану и програму. Исто тако, са старијим разредом лакше је организовати самосталан рад. При овој подели се ствара могућност да један исти учитељ води исто одељење кроз сва четири разреда основне школе. Без обзира на то и овом приступу се упућују бројне замерке. Кључна се односи на постојање мање могућности заједничког рада с целим одељењем на блиским темама.

Специфичности у организацији наставе у комбинованом одељењу захтевају од учитеља припрему, планирање, организацију и реализацију наставе која се разликује од наставе у неподељеном одељењу. С тим у вези је и потребно да се учитељ при припреми наставног часа у комбинованом одељењу придржава бројних методичких правила. Анализом литературе из ове области (Рајчевић, 2012; Продановић, 2002; Шпијуновић, 1998а), најчешћа методичка правила су:

- 1) на једном наставном часу изучава се једна наставна јединица;
- 2) сваки самосталан рад ученика потребно је проверити како би ученици добили повратну информацију о успешности своје активности;
- 3) потребно је више радити с разредом у којем се изучавају нови наставни садржаји, као и с млађим разредом;
- 4) код млађих разреда етапе наставног часа трају краће, па их је потребно брже измењивати, док код старијих разреда трају дуже јер могу више времена обављати самосталан рад;
- 5) у комбинованом одељењу рад се организује изменом директног поучавања и извођењем индиректне наставе;
- 6) код директне наставе, углавном је заступљен фронтални облик рада, при чему док учитељ говори, ученици слушају, записују и одговарају;
- 7) код индиректне наставе, она представља заједничке активности учитеља и ученика, при чему су ученици активнији од учитеља и

8) док ученици једног или два одељења изучавају нове наставне садржаје, ученици осталих одељења самостално раде.

3. СПЕЦИФИЧНОСТИ РАДА У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ

Настава у комбинованом одељењу има бројне специфичности. На истом наставном часу потребно је да учитељ повеже захтеве два или више разреда у једну целину. При том се нити један разред, нити један ученик не би требао осећати запостављеним. Нити једнога тренутка, нити један разред или ученик не би требао бити и без свога задатка, обавезе или задужења. Због ове специфичности, рад у комбинованом одељењу један од захтевнијих и сложенијих облика непосредног рада учитеља с ученицима. Сложеност рада у комбинованом одељењу произилази и из отежаних услова рада.

Без обзира на те помало сложене услове, учитељ нити једног тренутка не би требао помислити да је у настави у комбинованом одељењу мање успешан. Радећи дуже време у таквим условима, учитељ временом уочава и упознаје бројне предности рада у комбинованом одељењу. У првом реду то је брза и успешна социјализација ученика, која се постиже узајамним помагањем и уважавањем старијих и млађих ученика. Начин учења, међусобна сарадња и самосталан рад развијају и подстичу стваралачке способности ученика (Шпијуновић, 1998а). Подстичу и свест о одговорности за остварене задатке. Чести су и примери да ученици проширују наставне садржаје садржајима старијих разреда или понављају наставне садржаје млађих разреда.

Због већег степена интегрисања наставних садржаја, ученик у комбинованом одељењу учи целовитије. Предност ове наставе је и већи степен њене индивидуализације. На тај начин се доприноси да се ученици боље оспособе за рационализацију расположивог времена. Ученици из комбинованих одељења су самосталнији у раду од ученика неподељених одељења. Више се и оспособљавају за самообразовање и перманентно образовање.

Поред предности, рад у комбинованом одељењу има и своје недостатке. Недољно је непосредне наставе с ученицима. У настави у комбинованом одељењу учитељи би требали своју стручност и умешност усмерити у правцу

рационализације времена, простора, наставних извора, наставних средстава и наставних помагала. Због немогућности чешћег смењивања ученика у комуникацији и самосталног говорног излагања ученика, не стварају се одговарајући услови за успешну динамичност наставе. То за последицу може имати спорији развој културе говора и слушања код ученика, што даље за последицу може имати слабије самопоуздање ученика.

4. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ

Темељну и квалитетну припрему за наставни час учитељ припрема за сваки разред посебно. Припрема учитеља зависи и од сваког појединачног ученика чије је способности, могућности и афинитете потребно уважавати. Учитељ планира заједничке теме пазећи при том на различите образовне захтеве ученика. На почетку рада је потребно ученицима изнети план наставног часа како би знали што ће и како учити (Шпијуновић, 1998а). Након тога потребно је с њима договорити правила рада и понашање, а након сваке активности потребно је спровести проверу усвојених знања. Почетак и завршетак наставне делатности у комбинованом одељењу је потребно завршити заједно са свим ученицима у веселом и позитивном расположењу.

Позитивно разредно расположење значајно је у раду с ученицима млађег школског узраста, посебно у комбинованом одељењу. На тај начин се ученици подстичу на оригиналност, креативност и иновативност. Позитивно разредно расположење постојаће само у случајевима ако је и сам учитељ ведар и расположен. Даље је потребно прилагодити изглед учионице која би требала бити пријатна средина за наставу. Све то доприноси стварању повољне социјално-емоционалне климе за наставу у комбинованом одељењу.

Полазећи од чињенице да је настава у комбинованом одељењу углавном интегрисана, потребно ју је и планирати према интегрисаном моделу. Планирање се разликује у комбинованом одељењу са два или три и четири разреда. У комбинованом одељењу са два разреда је увек могуће планирати да док један разред изучава нове наставне садржаје, други понавља претходно реализоване наставне садржаје. Знатно је компликованије планирање у комбинованом одељењу са три или четири разреда (Продановић, 2002). У овим околностима планирање је могуће поделити на по два разреда (или два и један разред ако се ради о три разреда) и наставу реализовати као у претходном примеру када комбиновано одељење чине два разреда.

Најбољи ефекти се постижу када се из различитих предмета и у различитим разредима изучавају наставне јединице са сличним садржајима. У таквим околностима је могуће планирање према моделу интегрисане наставе у обрнутом дизајну (Илић, 2010). Не улазећи продубљеније у анализу и приказ планирања интегрисане наставе у обрнутом дизајну, неопходно је напоменути да се по њему настава планира у четири стадијума и више корака, а рад с ученицима се одвија у групама. Овај начин планирања карактеристичан је и за наставу у неподељеним одељењима. У настави у комбинованом одељењу, сваки разред чини посебну групу.

5. ПОУЧАВАЊЕ И УЧЕЊЕ У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ

Посебни модел за рад у комбинираним одељењима не постоји. Важно је да учитељ добро проучи стратегије образовања примерене мањим групама ученика. Поучавање и учење у комбинираним одељењима се разликује од поучавања и учења у неподељеним одељењима. У комбинираним одељењима, поучавање и учење подразумева скуп поступака којима се жели постићи жељено стање, односно остварити циљеви учења истовремено са више разреда (Шпијуновић, 1998а). Карактеристика поучавања и учења у комбинираним одељењима је и то што ученици до нових сазнања долазе властитом активношћу.

Активним учењем, ученици разним активностима стичу нова сазнања и истовремено реализују циљеве и задатке наставе. Такво учење је у великој мери непосредно и искуствено. Учити у том смислу, значи мењати се. Активно учење активира машту и оригиналност ученика. Ученици код овог учења преузимају одговорност за одлуке у процесу учења (Шпијуновић, 1998б). Активним учењем ученици се истовремено оспособљавају и да сами себе поучавају, чиме постижу још боље васпитнообразовне успехе у настави.

У комбинираним одељењима ученици уче решавањем проблема. Поменто учење подразумева ученикову самосталност и активност. Ова метода учења код ученика развија оригиналност, креативност, иновативно мишљење и радозналост. Наглашена је улога властитог мишљења. Циљ оваквог учења није само усвајање чињеница, знања, него и долажење до нових сазнања. Ученик се налази очи у очи с проблемом, при чему је потребно да проблем сам открије, истражи и реши. Улога учитеља се састоји у помагању и усмеравању ученика.

Оваква настава врло је погодна за рад у комбинираним одељењима, зато што се истовремено ангажују ученици различитих узраста и разреда на заједничким активностима. Тиме се они социјализују, развијају међусобну сурадњу, помагање и уважавање. Могу бирати и активности у којима ће моћи показати своју оригиналност, креативност и иновативност. На тај начин постају

вреднији и кориснији чланови разреда. Индивидуално учење и поучавање у разредној настави се најчешће спроводи као разредни пројекат. Унутар разредног пројекта ученицима се задају индивидуални задаци које могу решавати у пару или мањим групама (Шпијуновић, 1998б). Тиме се задовољава њихова потреба за истраживањем и експериментирањем стварима из њиховог окружења. Осим што се оваквим начином рада подстиче самосталност ученика, буђењем истраживачке и друге знатижеље, подиже се и мотивација и утиче на њихове емоције.